

Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Aktif Vatandaşlık Öz Yeterliliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Examination of Active Citizenship Self-Efficacy of Social Work Students in terms of Various Variables

İbrahim YÜCEL¹, Sema BUZ²

ÖZ

Bu çalışmada sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilik düzeylerinin tespit edilmesi ve aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin çeşitli bağımsız değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nicel yöntem ve tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın çalışma grubunu Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü lisans programında öğrenim gören 202 lisans öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmanın verileri kişisel bilgi formu ile Aktif Yurttaşlık Öz-Yeterlilik Ölçeği kullanılarak toplanmış ve elde edilen veriler SPSS aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin orta düzeyde olduğu ve cinsiyet, siyasi gündemi takip etme, gönüllü faaliyette bulunma değişkenlerine göre aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aktif vatandaşlık, Öz yeterlilik, Sosyal hizmet öğrencileri.

ABSTRACT

In this study it is aimed to determine the active citizenship self-efficacy levels of the students of the department of social work and to examine the active citizenship self-efficacy according to various independent variables. The study is a quantitative and descriptive study. The study group of the study consisted of 202 undergraduate students studying in the undergraduate program of Gümüşhane University Department of Social Work. The data of the study were collected by using the Active Citizenship Self-Efficacy Scale with the personal information form and the obtained data were analyzed through SPSS. According to the results of the research, it was determined that the active citizenship self-efficacy of the students was at a medium level and their active citizenship self-efficacy differed according to the variables of gender, following the political agenda and engaging in voluntary activity.

Keywords: Active citizenship, Self-efficacy, Social work students.

Bu araştırma için Gümüşhane Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 27/02/2022 tarihinde etik onay alınmıştır.

¹ Araştırma Görevlisi, İbrahim YÜCEL, Sosyal Hizmet, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, yucelibrahim61@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9568-8260

² Prof. Dr., Sema BUZ, Sosyal Hizmet, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8326-3732

İletişim / Corresponding Author: İbrahim YÜCEL
e-posta/e-mail: yucelibrahim61@gmail.com

Geliş Tarihi / Received: 26.06.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 24.09.2022

GİRİŞ

Aktif vatandaşlık kavramıyla ilgili olarak literatürde birbirinden farklı tanımlamalar mevcuttur. Hoskins ve Mascherini'ye göre aktif vatandaşlık kavramı demokrasi, insan hakları ve karşılıklı saygı gibi temel değerler etrafında karakterize edilen sivil topluma ve siyasi yaşama katılımı ifade etmektedir. Saripek ise aktif vatandaşlığı, yurttaşların içinde yaşadıkları toplumun sorunlarını ifade etmede, bu sorunlarla baş etmede ve kendi yaşam kalitelerini yükseltmeye yönelik kararların alınmasında aktif biçimde rol almalarını sağlayan imkanlara sahip olmaları şeklinde tanımlamaktadır.^{1, 2}

Aktif vatandaşlık kavramıyla ilgili farklı tanımlar incelendiğinde tanımlardaki vurgunun toplum içerisinde yaşayan bireylerin sosyokültürel, ekonomik, siyasal ve çevresel sorumluluğuna ve katılımına yapıldığı görülmektedir.^{1, 3-5}

Aktif vatandaşlık kavramı ilk olarak 2010 yılında yayınlanan Avrupa Komisyonu Lizbon Stratejisi'nde kullanılmıştır. Buradaki kullanımda vurgu rekabetçi bir bilgi toplumu oluşturmaya ve daha geniş ölçekli sosyal uyumun sağlanmasına yöneliktir. Bu doğrultuda aktif vatandaşlık, vatandaşların demokrasi ve eşitlik kavramını içselleştirmesini, içinde buldukları topluma aidiyet duygularının güçlenmesini ve toplumda daha fazla söz sahibi olarak kendilerini daha güçlü şekilde ifade edebilmelerini sağlar.^{6,7} Vatandaşlık kavramına eklenen "aktif" kelimesi bireylerin katılımını vurgulamaya yöneliktir. Buradaki katılım eylemi sadece politika değil yerel, ulusal, uluslararası düzeylerde sosyokültürel (spor ve dini organizasyonlar dahil) faaliyetleri ve girişimleri de kapsamaktadır. Bu noktada Hoskins ve Mascherini aktif vatandaşlığı demokratik değerler, temsili demokrasi, toplumsal yaşam ve protesto/sosyal değişim boyutları ile ortaya koyar.¹ Hingels ve arkadaşları aktif vatandaşlığın en güçlü belirleyicilerinin bireyin sosyal adaleti savunması, eşitlikçi politikaları desteklemesi, toplum içi sosyokültürel farklılıklara hoşgörü ile

bakabilmesi ve toplum refahının artırılması yönünde çaba sarf etmesi olduğunu belirtmiştir.⁸ Bununla birlikte bireyin toplumda sosyoekonomik ve politik konularda almış olduğu kararların katılım süreci bağlamında ne anlama geldiğinin farkında olması ve bu farkındalık doğrultusunda toplum içerisinde bireysel etkinlik gösterebilmesi de aktif vatandaşın temel özellikleri arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda aktif vatandaşlığı kolaylaştırmak, Avrupa Komisyonu'nun temel stratejilerinden biridir.⁸

Aktif vatandaşlık değerleri toplumun sosyoekonomik ve kültürel özelliklerine göre toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir.⁹ Demokrasi için Aktif Vatandaşlık Projesi (The CRELL Research Network) kapsamında önerilen aktif vatandaşlık temel değerleri insan hakları, demokrasi, toplumsal cinsiyet eşitliği, sürdürülebilirlik, barış/ şiddetsizlik, adalet, eşitlik ve aktif vatandaşlar olarak katılıma önem verme şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰ Başka bir çalışmada ise bu değerler; siyasi sorumluluklar, siyasi haklar, gönüllülük faaliyetleri ve protesto olmak üzere dört boyutta ortaya konmuştur.⁴

Aktif vatandaşlık kavramı, demokratik katılım ve katılımcı demokrasi gibi tanımlamalarla Avrupa Birliği alan yazınına girmiştir. Aktif vatandaşlık kavramı bireylerin toplumsal refah için bir araya gelmesi açısından önemli görülmüştür. Son zamanlarda aktif vatandaşlığın öneminin artmasının başka bir sebebi ise sosyal dışlanmaya karşı bir önlem olarak düşünülmesidir. Bu yönüyle birçok ülkede sosyal dışlanma sorununun çözülebilmesi adına toplum içindeki kendi kendine yardım mekanizmaları, gönüllü faaliyetler ve aktif vatandaşlık teşvik edilmektedir.² Barber bu bağlamda temsili demokrasinin getirdiği katılım boyutunun yetersizliğinden bahsetmiş ve bireylerin toplum içerisindeki karar alma süreçlerinde bizzat bulunması gerektiğini ifade etmiştir.^{11, 12} Bu ölçütler incelendiğinde "bireysel katılım" vurgusunun öne çıktığı

görülmektedir. Bununla birlikte aktif vatandaşlık bireylerin, içinde yaşadıkları topluma karşı sorumluluklarının farkında olmalarını ve toplumsal olaylara karşı daha duyarlı olmalarını gerektirmektedir.

Bireylerin söz konusu bu davranışları gösterebilmesinde bu davranışlara dair algılarının etkili olabileceği değerlendirilmekte ve bu noktada aktif vatandaş olarak tanımlanacak bireylere ilişkin öz-yeterlilik kavramı ortaya çıkmaktadır.¹³

Albert Bandura tarafından ortaya koyulan öz-yeterlilik kavramı, bireyin herhangi bir konuda bir performans sergileyebilmek için kendi davranışları üzerindeki kontrol yeteneğine dair fikrini ifade etmektedir.¹⁴ Bireylerin sahip olduğu öz-yeterlilik inancı, bireylerin nasıl davranacaklarını etkiler. Güçlü ve sağlam bir öz-yeterlilik hissi, insanların başarı ve mutluluğunu birçok şekilde geliştirir.¹⁵ Bandura öz-yeterliliğin, bireyin davranışları üzerindeki kontrolünün yanı sıra düşünce sürecinde de etkili olduğunu, bireyin motivasyonu ile duygusal ve psikolojik tepkilerini de kapsadığını belirtmektedir.¹⁶

Bu çalışma kapsamında aktif vatandaşlık öz-yeterlilik algısı kavramı bireylerin herhangi bir olay, durum, gelişme veya sorun karşısında kendilerini ne derece aktif bir yurttaş olarak algıladıklarını ortaya koymak için kullanılmıştır. Bu algı literatürdeki diğer bazı çalışmalarda ifade edildiği gibi bireylerin kendilerini rahatça ifade edebilme, düşüncelerini özgür bir şekilde söyleyebilme veya herhangi bir konuda eyleme geçebilme durumları ile ilgili düşünceleri üzerinden değerlendirilmektedir.¹³

Bu çalışma sosyal hizmet disiplininin değerleriyle aktif vatandaşlık kavramının işaret ettiği konuların kesişimini odak

noktasına almaktadır. Birey ve toplum refahını önceleyen, bireyin toplumsal kurum ve mekanizmalara katılımına önem veren ve toplum içerisindeki işlevselliğini artırmayı kendine amaç edinen sosyal hizmet disiplini bu özellikleriyle aktif vatandaşlığın kavramsal çerçevesini kendi içerisinde barındırmaktadır. Sosyal hizmet farklı müracaatçı gruplarının refahının artırılması, yoksulluk, sosyal dışlanma ve ayrımcılık gibi yaşamlarını etkileyecek olumsuz durumlar nedeniyle karşılaştıkları adaletsizlik ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için çaba sarf eder. Bununla birlikte sosyal hizmet, bireylerin yaşamlarının kontrolünü elinde tutan özneler olmaları yönünde uygulamalar gerçekleştiren bir disiplin ve meslektir. Bu çerçevede mezuniyetleri sonrasında sosyal hizmet alanında çalışacak olan öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin ne düzeyde olduğunu tespit edilmesinin yanında aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin çeşitli bağımsız değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen bağımsız değişkenler cinsiyet, aile geliri, sınıf düzeyi, gönüllü faaliyette bulunmuş olma, sivil toplum kuruluşlarına üyelik ve siyasi gündemi takip etme durumu olarak ifade edilebilir.

Bu genel amaç doğrultusunda belirlenen alt amaçlar şu şekilde ifade edilmiştir:

1. Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilik algısı ne düzeydedir?
2. Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri araştırma kapsamında belirlenen bağımsız değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi ve genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, çok sayıda elemanı içeren bir evrenden seçilecek bir grup üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir.¹⁷ Bu çalışmada

genel tarama modelinin bir türü olan ilişkisel tarama modeli kullanılarak iki veya daha çok sayıda değişken arasındaki ilişki incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma 2021-2022 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak çalışmaya dahil edilen 202 katılımcı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Karasar maliyet, kontrol, zaman güçlüklerinin yanında evrenin yeterince temsil edilebildiğinden emin olunamayan durumlarda çalışılan grubun "örneklem" yerine "çalışma grubu" olarak anılmasının daha uygun olacağını belirtmektedir.¹⁷

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından araştırma amaçları çerçevesinde hazırlanan ve öğrencilerin sosyo-demografik birtakım özelliklerini (cinsiyet, sınıf düzeyi, ailenin gelir durumu, anne-baba eğitim durumu, dernek/vakıf veya sivil toplum kuruluşu üyeliği, gönüllü faaliyette bulunma durumu, siyasi gündemi takip etme durumu) kapsayan "Kişisel Bilgi Formu" ile Arslan ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olan "Aktif Yurttaşlık Öz Yeterlik Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır.¹⁸ İlgili ölçek toplamda 18 maddeden oluşan beşli likert tipli derecelendirme ölçeğidir. Bu derecelendirmeler Hiç (1), Kısmen (2), Ara sıra (3), Çoğunlukla (4) ve Tamamen (5) şeklinde sınıflandırılmıştır. Aktif yurttaşlık öz yeterlik ölçeği "Siyasi Okuryazarlık", "Katılım" ve "Protesto ve Sorumluluk" olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Arslan ve arkadaşları tarafından yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda ölçeğin tümü için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı $\alpha=,90$ hesaplanmış olup bu katsayı siyasi okuryazarlık alt boyutu için

$\alpha=,84$ katılım alt boyutu için $\alpha=,82$ protesto ve sorumluluk alt boyutu için ise $\alpha=,86$ olarak tespit edilmiştir. Bu araştırma kapsamında aktif yurttaşlık öz yeterlik ölçeği tekrar güvenilirlik testine tabi tutulmuştur. Bu işlem sonucunda ölçeğin tümü için bu oran $\alpha=,92$ olarak hesaplanmış ve sırasıyla siyasi okuryazarlık alt boyutu için $\alpha=,87$ katılım alt boyutu için $\alpha=,89$ protesto ve sorumluluk alt boyutu için ise $\alpha=,90$ olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilik düzeylerini belirlemek için ifadeler birden beşe kadar kodlanmış olup en düşük puan (1 puan) ile en yüksek puan (5 puan) arasında 3 eşit parçaya bölünmüştür. Bu ifadeler "düşük düzey" için 1,00 – 2,33 "orta düzey" için 2,34 – 3,67 ve "yüksek düzey" için 3,68 – 5,00 arası alınan puanlara işaret etmektedir.

Araştırma kapsamında hazırlanan anket formu yüz yüze ve çevrim içi olmak üzere iki şekilde öğrencilere ulaştırılmıştır. Öğrenciler gönüllü katılım ve aydınlatılmış onam çerçevesinde araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma verilerinin toplanması yaklaşık bir hafta sürmüştür. Araştırma kapsamında elde edilen tüm veriler, nicel veri analiz programı olan SPSS aracılığıyla analiz edilmiştir. Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin çeşitli değişkenler açısından anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan testler (Mann Whitney U Kruskal Wallis H ve Spearman Korelasyon Analizi) kullanılarak incelenmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu araştırma için Gümüşhane Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 27/02/2022 tarih ve 2022/3 sayılı toplantısında etik onay alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde öğrencilere ait demografik bilgiler, öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterlilik algısı ve bu algıda

etkisi olabileceği düşünülen çeşitli değişkenlere ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo1. Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı (n)	Oran(%)
Erkek	41	20,3
Kadın	161	79,7
Sınıf düzeyi		
1. sınıf	37	18,3
2. sınıf	42	20,8
3. sınıf	79	39,1
4. sınıf	44	21,8
Ailenin gelir durumu		
0-4300 TL	70	34,7
4301-6000 TL	72	35,6
6001-8000 TL	38	18,8
8000+ TL	22	10,9
Anne eğitim durumu		
Okuryazar değil	23	11,4
Okuryazar	19	9,4
İlkokul	90	44,6
Ortaokul	44	21,8
Lise	20	9,9
Üniversite-yüksekokul	6	3,0
Baba eğitim durumu		
Okuryazar değil	9	4,5
Okuryazar	9	4,5
İlkokul	57	28,2
Ortaokul	58	28,7
Lise	43	21,3
Üniversite-yüksekokul	23	11,4
Yüksek lisans-doktora	3	1,5
Herhangi bir dernek, vakıf veya sivil toplum kuruluşuna üye olma durumu		
Evet	73	36,1
Hayır	129	63,9
Hayatının herhangi bir aşamasında herhangi bir gönüllü faaliyette bulunma durumu		
Evet	142	70,3
Hayır	60	29,7
Siyasi gündemi takip etme durumu		
Hiç	19	9,4
Ara sıra	115	56,9
Çoğunlukla	53	26,2
Tamamen	15	7,4
Toplam	202	100,0

Öğrencilere ilişkin sosyo-demografik özellikler incelendiğinde araştırmaya katılım sağlayan öğrencilerin büyük oranda (%79,7) kadınlardan oluştuğu ve öğrenciler içerisinde 3. sınıf öğrencilerinin ağırlığının diğer sınıf düzeylerinden biraz daha fazla olduğu (%39,1) görülmektedir. Öğrencilerin ailelerinin gelir durumu incelendiğinde ailelerin büyük çoğunluğunun (%70,3) 6000 TL altında gelire sahip olduğu görülmektedir. Öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumları genel itibariyle düşük olmakla

birlikte anne eğitim durumu üniversite mezuniyeti ve üzeri olanların oranı yalnızca %3'tür. Bu oran babanın eğitim durumu söz konusu olduğunda ise %12,9'a çıkmaktadır. Herhangi bir dernek, vakıf veya sivil toplum kuruluşuna üyeliği bulunan öğrencilerin oranı %36,1'dir. Hayatının herhangi bir aşamasında herhangi bir gönüllü faaliyette bulunduğunu ifade eden öğrencilerin oranının %70,3 olduğu görülmektedir. Öğrencilerin siyasi gündemi takip etme durumuyla ilgili verdikleri cevaplar

incelendiğinde öğrencilerin yarısından fazlasının (% 56,9) siyasi gündemi ara sıra

takip ettikleri görülmektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Aktif Vatandaşlık Öz Yeterlilik Algısının Düzeyleri

	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	Min.	Q1 (%25'lik dilim)	Q2 (ortanca)	Q3 (%75'lik dilim)	Maks.
Protesto ve Sorumluluk	202	3,8124	0,75	1,67	3,33	3,88	4,36	5
Katılım	202	3,7644	0,81	1,4	3,4	4	4,2	5
Siyasi Okuryazarlık	202	3,1324	0,93	1	2,5	3,25	4	5
Toplam	202	3,648	0,67	1,61	3,27	3,72	4,06	5

Tablo 2’de öğrencilerin Aktif Yurttaşlık Öz-Yeterlilik Ölçeği’nden aldıkları puanların aritmetik ortalamasının 3,64 ve orta düzey olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların Aktif Yurttaşlık Öz-Yeterlilik Ölçeği’nin alt boyutlarından aldıkları

puanların aritmetik ortalamasının ise protesto ve sorumluluk alt boyutunda 3,81 (yüksek düzey), katılım alt boyutunda 3,76 (yüksek düzey), siyasi okuryazarlık alt boyutunda ise 3,13 (orta düzey) olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Cinsiyet ve Gönüllü Faaliyette Bulunmuş Olma Değişkenlerine Göre Öğrencilerin Aktif Vatandaşlık Öz Yeterlilikleri ve Alt Boyutlarına İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonucu

	Cinsiyet	Sayı	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Protesto ve Sorumluluk	Erkek	41	109,66	4496,00	2966,000	-1,003	0,316
	Kadın	161	99,42	16007,00			
	Toplam	202					
Katılım	Erkek	41	100,43	4117,50	3256,500	-0,132	0,895
	Kadın	161	101,77	16385,50			
	Toplam	202					
Siyasi Okuryazarlık	Erkek	41	136,70	5604,50	1857,500	-4,342	0,000*
	Kadın	161	92,54	14898,50			
	Toplam	202					
Toplam	Erkek	41	117,38	4812,50	2649,500	-1,949	0,051
	Kadın	161	97,46	15690,50			
	Toplam	202					
	Gönüllü faaliyette bulunmuş olma	Sayı	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Protesto ve Sorumluluk	Evet	142	107,23	15227,00	3446,000	-2,147	0,032*
	Hayır	60	87,93	5276,00			
	Toplam	202					
Katılım	Evet	142	109,12	15494,50	3178,500	-2,865	0,004*
	Hayır	60	83,48	5008,50			
	Toplam	202					
Siyasi Okuryazarlık	Evet	142	99,77	14167,50	4014,500	-0,650	0,516
	Hayır	60	105,59	6335,50			
	Toplam	202					
Toplam	Evet	142	107,10	15208,50	3464,500	-2,096	0,036*
	Hayır	60	88,24	5294,50			
	Toplam	202					

Tablo 3'te öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin genel olarak cinsiyete göre farklılaşmadığı ($p>0,05$) ancak siyasi okuryazarlık alt boyutunda cinsiyet değişkenine göre erkekler lehine anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir ($p<0,05$). Siyasi okuryazarlık alt boyutunda erkek katılımcıların sıra ortalaması değeri (136,70), kadın katılımcılara ait sıra ortalaması değerinden (92,54) daha yüksektir.

Tablo 3'te sosyal hizmet öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin herhangi bir gönüllü faaliyette bulunmuş olma durumuna göre farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Yapılan Mann-Whitney U Testi

sonucuna göre protesto ve sorumluluk ile katılım alt boyutlarında anlamlı bir fark bulunurken siyasi okuryazarlık alt boyutunda ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Protesto ve sorumluluk alt boyutunda, herhangi bir gönüllü faaliyette bulunan katılımcıların sıra ortalamasının (107,23) herhangi bir gönüllü faaliyette bulunmayanlara göre (87,93) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılım alt boyutunda ise herhangi bir gönüllü faaliyette bulunan katılımcıların sıra ortalamasının (109,12) herhangi bir gönüllü faaliyette bulunmayanlara göre (83,48) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Aile Geliri Değişkenine Göre Öğrencilerin Aktif Vatandaşlık Öz Yeterlilikleri ve Alt Boyutlarına İlişkin Korelasyon Testi Sonucu

Aile Gelir Durumu	Sayı		Protesto ve Sorumluluk	Katılım	Siyasi Okuryazarlık	Aktif Vatandaşlık Öz Yeterlilikleri
0-4300 TL	70	rho	0,074	0,125	,198*	,151*
4301-6000 TL	72					
6001-8000 TL	38	p	0,293	0,076	0,005*	0,032*
8000+ TL	22					
Toplam	202					

rho: korelasyon katsayısı; p: anlamlılık değeri

Tablo 4'te Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin ailenin gelir durumu ile ilişkisi analiz edilmiştir. Aile gelir durumunun sıralı bir değişken olması sebebi ile korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Gerçekleştirilen korelasyon analizinde siyasi okuryazarlık ve aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri ile aile gelir durumu arasında anlamlı düşük düzeyli pozitif bir ilişki saptanmıştır ($\rho=,198$ $p<0,05$; $\rho=,151$ $p<0,05$).

Tablo 5. Siyasi Gündemi Takip Etme Değişkenine Göre Öğrencilerin Aktif Vatandaşlık Öz Yeterlilikleri ve Alt Boyutlarına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Sonucu

	Siyasi gündemi takip etme durumu	Sayı	Sıra Ortalaması	H	sd	p	Anlamlı Fark
Protesto ve Sorumluluk	(1)Hiç	19	82,55	12,602	3,000	0,006*	4 ile 1,2,3
	(2)Ara sıra	115	98,73				
	(3)Çoğunlukla	53	100,59				
	(4)Tamamen	15	149,93				
	Toplam	202					
Katılım	(1)Hiç	19	88,39	3,040	3,000	0,385	-
	(2)Ara sıra	115	101,98				
	(3)Çoğunlukla	53	99,18				
	(4)Tamamen	15	122,63				
	Toplam	202					

Tablo 5. (Devamı)	Sayı	Sıra Ortalaması	H	sd	p	Anlamlı Fark	
Siyasi Okuryazarlık	(1)Hiç	19	34,55	64,749	3,000	0,000*	1 ile 2,3,4
	(2)Ara sıra	115	90,09				2 ile 3,4
	(3)Çoğunlukla	53	130,25				
	(4)Tamamen	15	172,17				
	Toplam	202					
Toplam	(1)Hiç	19	65,34	23,843	3,000	0,000*	1 ile 3
	(2)Ara sıra	115	96,29				4 ile 1,2,3
	(3)Çoğunlukla	53	109,42				
	(4)Tamamen	15	159,30				
	Toplam	202					

Tablo 5’te, öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin siyasi gündemi takip etme durumuna göre farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Yapılan Kruskal-Wallis testi sonucuna göre protesto ve sorumluluk ile siyasi okuryazarlık alt boyutlarında anlamlı bir fark bulunurken katılım alt boyutunda ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p<0,05$). Farklılıkların kaynağını belirlemek amacıyla yapılan post-hoc analizleri sonucunda, aktif vatandaşlık öz yeterlilik düzeyindeki anlamlı farklılığın “Hiç” ve “Çoğunlukla” cevabını verenler arasında, “Tamamen” ve “Hiç”-“Ara sıra”-“Çoğunlukla” cevabını verenler arasında olduğu belirlenmiştir. Protesto ve sorumluluk alt boyutunda söz konusu farklılık “Tamamen” ve “Hiç”- “Ara sıra”-

“Çoğunlukla” cevabını verenler arasındadır. Siyasi okuryazarlık alt boyutunda ise “Hiç” cevabını verenler ile “Ara sıra”-“Çoğunlukla”-“Tamamen” cevabını verenler arasında, “Ara sıra” cevabını verenler ile de “Çoğunlukla”- “Tamamen” cevabını verenler arasında bir farklılık bulunmaktadır.

Araştırma bulgularında, sosyal hizmet öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin öğrenim gördükleri sınıflar düzeyinde farklılaşmadığı görülmüştür. Bununla birlikte dernek, vakıf veya sivil toplum kuruluşuna üye olma değişkeninin de aktif vatandaşlık öz yeterlilik üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin ne düzeyde olduğu ve bunu etkileyen değişkenler incelenmiştir. Araştırma bulgularında öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterlilik düzeylerinin orta olarak bulunması sosyal hizmet eğitimi ve öğrencileri açısından bu yeterliliğin artması noktasında yapılması gerekenlere ilişkin önemli veriler içermektedir.

Gerçekleştirilen çalışmada sosyal hizmet öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilik algısının orta düzeyde olduğu (3,64), alt boyutlar açısından incelendiğinde ise protesto ve sorumluluk alt boyutu (3,81) ile katılım alt boyutunda (3,76) yüksek düzey söz konusu iken siyasi okuryazarlık alt boyutunda (3,13) orta düzeyde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki benzer

bir çalışmada⁷ bu puanlar genel ortalama: 3,79, siyasi okuryazarlık: 3,64, katılım: 3,75, protesto ve sorumluluk: 3,87 olarak bulunmuştur. Güzel ve Camadan’ın çalışmasındaki ilgili puanlar ise genel ortalama: 3,61, siyasi okuryazarlık: 3,40, katılım: 3,71 protesto ve sorumluluk: 3,65’tir. Bu çalışmanın bulguları alt boyutlar içerisinde en yüksek puanın protesto ve sorumluluk ve en az puanın ise siyasi okuryazarlık alt boyutunda alınması yönüyle Güzel ve Camadan’ın çalışmasıyla benzerdir.¹³ Protesto ve sorumluluk, katılım alt boyutlarındaki puan yüksekliğinin sosyal hizmet eğitiminde bu konuların daha fazla vurgulanması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Siyasi okuryazarlık boyutunda puanların düşmesi ise Türkiye’de yürürlükte olan gençlik politikaları, siyasi iktidarların gençlere yaklaşımı ve apolitik

genç nesil yetiştirme eğilimleriyle ilişkili görünmektedir. Özellikle 1980 yılındaki Askeri Darbe sonrası gençlerin politikadan uzak tutulması gerektiğine yönelik kabul gençler açısından siyasete olan ilginin azalmasına yol açmış gibi görünmektedir. Darbe dönemi gençliği, özellikle entelektüeller tarafından darbe rejimi ortamında yetiştirilmiş, bastırılmış, apolitik ve depolitize bir gençlik olarak tanımlanır.²⁰ Bununla birlikte, 1980 askeri darbesini izleyen dönemde yetişen gençlerin içinde bulunduğu ortamın siyasal akıl yürütmeyi engelleyen ve katılımı yasaklayan otoriter bir yapıda olduğu dile getirilmektedir.²¹

Sosyal hizmet disiplini, bilgi ve değer temeli içerisinde aktif vatandaşlık kavramıyla ilişkili göstergeleri barındırdığı için bu alanda öğrenim gören öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin yüksek olması beklenir. Elde edilen düzey puanı literatürdeki diğer araştırmalarla benzerlik göstermesine rağmen yüksek düzey puanında değildir. Bu durumun birden çok ve birbiriyle bağlantılı sebepleri olabileceği düşünülmektedir. Bu sebepler arasında, öğrenim görülen üniversitede eğitim veren akademik kadronun bu konulara ilişkin yaklaşımı, öğretim müfredatının ve organizasyonlarının öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliğini teşvik edici olmaması, bölüm öğrencilerinin sosyal hizmetin mesleki değerlerini yeterince benimsememiş olması, öğrencilere yönelik bireysel gelişimlerini destekleyici hizmetlerin yetersizliğinin etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Gümüşhane ilinin sunduğu sınırlı olanaklar da bu açıdan etkili gibi görünmektedir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri cinsiyet değişkenine göre analiz edildiğinde siyasi okuryazarlık alt boyutunda erkek katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşıırken protesto ve sorumluluk alt boyutu ile katılım alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Elde edilen bu veriler Uslu ve Geçgel, Süvari ve Tangül'nün yapmış olduğu araştırmalarla benzerlikler göstermektedir.^{7, 19} Siyasi okuryazarlık alt

boyutunda erkek katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık olması durumunun, toplumsal yapı içerisinde erkeklerin siyasete olan yakınlığıyla ilişkili olduğu, kadınların ev ve özel alanda erkeklerin ise kamusal alanda aktif olması gerektiğine ilişkin ataerkil kabuller ve politikanın erkek işi olarak algılanmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. Kadınların siyaset kurumları içerisinde temsil edilme oranlarının düşüklüğü ile ilgili en temel göstergelerden biri milletvekilleri içerisindeki kadın sayısıdır. Ağustos 2022 itibariyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yapan 581 milletvekilinden sadece 101'i kadındır.²²

Sosyal hizmet öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri aile gelir durumu değişkenine göre analiz edildiğinde siyasi okuryazarlık ve aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri ile gelir durumu arasında anlamlı düşük düzeyli pozitif bir ilişki saptanmıştır. Bu bulgu, öğrencilerin gelir düzeylerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Aile gelir düzeyleri yüksek olan öğrencilerin sahip olduğu potansiyel imkanların ve günlük yaşam pratiklerinin böyle bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Aile gelirleri görece yüksek olan gençler aktif vatandaşlık öz yeterlilik konusunda bir duyarlılık geliştirebilme ve talepte bulunma açısından daha fazla olanağa sahiptir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin öğrenim gördükleri sınıflar düzeyinde farklılaşmadığı görülmüştür. Bu bulgu Altıntaş ve Yenigül'ün araştırmasının sonuçlarıyla benzerlik göstermekte Uslu ve Geçgel'in araştırma sonuçlarıyla ise farklılaşmaktadır.^{12,19} Sosyal hizmet bölümü öğrencileri ilk senelerinde, farklı bilim dallarından da olmak üzere genel itibariyle giriş dersleri almaktadır. Mesleki bilgi, beceri ve değerler ile ilgili dersler ise sonraki yıllarda yüklenilmektedir. Bu doğrultuda, öğrenim gördükleri sınıf düzeyi arttıkça öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin anlamlı bir şekilde artması beklenir. Ancak araştırmada elde edilen

bulgu, bu beklentiye karşılıkamamaktadır. Bu durumun gerekçeleri analiz edildiğinde, eğitim-öğretim sisteminde aktif vatandaşlık ile ilgili konuların ele alınıp alınmadığı, teorik olarak işlense dahi uygulamaya aktarma boyutunda öğrencilerin deneyim yaşayıp yaşamadığı gibi eğitimle ilgili bir yanının mevcut olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin, aldıkları eğitimin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri üzerlerinde olumlu bir etki bırakmasını sınırlayıcı faktörlerin varlığı da bir etken olabilir. Bu faktörlerin bireyin kendisiyle (kişisel gelişime kapalılık, ekonomik güçlükler vs.) ve çevresiyle (toplumsal ön yargılar ve içinde yer aldığı sosyal yapı) ilgili olabileceği değerlendirilmektedir.

Bu araştırmada dernek, vakıf veya sivil toplum kuruluşuna üye olma değişkeninin (üç alt boyut dahil olmak üzere) öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, Altıntaş ve Yenigül tarafından yapılan araştırmada Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenliği adaylarının sivil toplum kuruluşlarına katılımı ile aktif vatandaşlık değerleri arasında anlamlı bir farklılık olmaması sonucuyla örtüşmekte ancak literatürdeki diğer iki araştırmanın bulgularıyla uyuşmamaktadır.^{7, 12, 20} Dernek, vakıf veya sivil toplum kuruluşu üyeliğinin aktif vatandaşlık kavramıyla yakından ilişkili olmasına rağmen öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmamasının bu tür organizasyonlara üyeliğin sembolik olmasıyla (veya sembolik gerekçelerle yapılmasıyla) ve ilgili organizasyonlarda aktif rol alınmamasıyla ilgili olabileceği düşünülmektedir. Üye olunan sivil toplum örgütünün katılım ve aktivizme dair mekanizmaları ve hakim kurumsal kültürün gençlere alan açabilmesi bu açıdan önemli görünmektedir.

Sosyal hizmet öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri gönüllü faaliyette bulunmuş olma durumuna göre analiz edildiğinde öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin gönüllü faaliyette bulunmuş

olma değişkenine göre farklılaştığı (gönüllü faaliyette bulunmuş olan öğrenciler lehine) görülmüştür. Bu farklılığın siyasi okuryazarlık alt boyutunda mevcut olmadığı, diğer iki alt boyutta ise mevcut olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu Uslu ve Geçgel, Süvari ve Tangülü'nün araştırmalarında elde ettiği bulgularla örtüşmektedir.^{7,19} Bu durum, gönüllü faaliyetlerde bulunmanın aktif vatandaşlık öz yeterlilik algısını geliştirmedeki önemini ortaya koymaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına üyelik öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmazken, gönüllü faaliyette bulunmuş olma durumunun anlamlı bir farklılık oluşturması dikkat çekici bir bulgudur. Bu bulgu, aktif vatandaşlık değerleriyle ilişkili konularda pratik/fiili bir çaba göstermenin bireyin aktif vatandaşlık öz yeterliliği üzerindeki olumlu etkisine işaret etmektedir. Bu bağlamda, gönüllü faaliyet yürütme sırasında karşılaşılan güçlüklerin ortadan kaldırılması öğrencilerin somut deneyimler kazanmasını kolaylaştıracaktır.

Sosyal hizmet öğrencilerinin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri siyasi gündemi takip etme değişkenine göre analiz edildiğinde öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin siyasi gündemi takip etme değişkenine göre farklılaştığı (siyasi gündemi takip etme sıklığı lehine) görülmüştür. Bu farklılığın katılım alt boyutunda mevcut olmadığı, diğer iki alt boyutta ise mevcut olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu Uslu ve Geçgel, Süvari ve Tangülü'nün araştırmalarında ulaştığı bulgularla örtüşmektedir.^{7,19} Altıntaş ve Yenigül tarafından yapılan araştırmada ise siyasi gündemi takip etme değişkeni yer almamakla birlikte oy verme davranışları ve parti üyeliği ile aktif vatandaşlık değerleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.¹² Öğrencilerin siyasi gündemi daha fazla takip etmeleri devlet-vatandaş ilişkisi, devletin vatandaşlarına ilişkin yaklaşımını farklı boyutlarıyla görme açısından bir fırsat sunmakta ve öz yeterliliği etkilemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Temelde bireylerin aktif vatandaşlık öz yeterliliği, içinde yaşadıkları toplumun yapısı, demokrasinin gelişim düzeyi ve aktif vatandaşlığı merkeze koyan bir bakış açısıyla ilişkili görünmektedir. Aktif vatandaşlık değerlerini benimseme ve içselleştirme bireylere yaşam süreleri boyunca sağlanan olanaklar, fırsatlar ve katılım mekanizmaları ile mümkün görünmektedir. Dolayısıyla aktif vatandaşlık öz yeterliliğinin geliştirilmesinde pek çok kurumsal, yapısal, yasal ve yönetsel düzenleme yapılması gerekmektedir.

Öncelikle Türkiye'deki gençlere ilişkin yaklaşımın ve politikaların gençlerin katılımı ve aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin geliştirilmesi açısından gözden geçirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu politika ve uygulamalar gençlerin toplumsal katılımını arttırma, demokrasinin geliştirilmesi ve yaşamın her alanındaki eşitliğin ilerletilmesi boyutlarında revize edilmeli ve ilgili mekanizmalar yaratılmalıdır. Bu mekanizmaların sembolik olmaması, çocukluk döneminden itibaren tüm kurumsal, yasal, yönetsel mekanizmalarda gençlerin daha çok içerilmesi açısından düzenlemeler yapılması önem kazanmaktadır. Aktif vatandaşlık öz yeterlilik gelişiminin bir süreç olduğu göz önüne alındığında bu sürece katkı sunacak tüm bileşenler sorumluluklar almalı ve sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Birey ve toplum refahını geliştirici uygulamaları kendine temel edinen sosyal hizmet disiplini ile bu disiplinin meslek elemanları olan sosyal hizmet uzmanlarının aktif vatandaşlık kavramıyla güçlü bir bağı vardır. Mikro, mezo ve makro düzeyde gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahaleleri birey, grup ve toplum boyutuyla bir gelişim ve olumlu yönde değişim sürecine işaret eder. Birey, grup veya toplum düzeyinde müracaatçılarla çalışan sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların vatandaşlık haklarına erişimleri, aktif yurttaşlar olarak sosyal haklarını talep edebilmeleri, güçlenmeleri, ekonomik, sosyal ve siyasal

açıdan daha fazla katılım göstermeleri için çeşitli uygulamalar yürütmektedir.

Toplumdaki dezavantajlı grupların sosyal dışlanmaya karşı korunmaları ve toplumsal olarak içerilmeleri aktif vatandaşlık algılarının geliştirilmesi ile de yakından ilişkilidir. Bu bağlamda, insan için çabalayan yönüyle sosyal hizmet gerçekleştirdiği uygulamalarda bireylerin tercihlerini, duyu ve düşüncelerini, hassasiyetlerini yani en geniş anlamıyla katılımını önceler.

Birey ve toplumla çalışan bir mesleğin mesleki değer ve becerilerinin öncelikli olarak meslek elemanlarında bulunması gerektiği düşünüldüğünde sosyal hizmet öğretiminde, sosyal hizmet uzmanı adaylarının aktif vatandaşlık öz yeterlilik düzeylerinin artırılmasına yönelik çabaların önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda aktif vatandaşlık bilincinin geliştirilmesine yönelik öğretim müfredatının nitelik olarak zenginleştirilmesi, teorik bilgilerin uygulamalarla desteklendiği etkinliklerin düzenlenmesi, gençlerin temel karar alıcı pozisyonda olduklarını gösteren ve sembolik olmayan mekanizmaların kurulması önerilmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde vatandaşlık hakları üzerinden bir vurgu olmasına karşın aktif vatandaşlık ve bileşenleri, aktif vatandaşlık öz yeterliliğinin arttırılmasına ilişkin somut stratejiler ve uygulama örneklerine daha fazla yer verilmelidir.

Araştırma bulguları ve literatürdeki benzer çalışmaların da gösterdiği üzere gönüllü faaliyetlerde bulunmanın öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterlilikleri üzerindeki olumlu etkisi doğrultusunda düzenlemeler yapılmalıdır. Gönüllü faaliyetlerde bulunmak isteyen öğrencilerin karşılaştığı sorunlar çözümlenmeli ve öğrenciler bu doğrultuda teşvik edilmelidir. Bununla birlikte gönüllülük bilincinin geliştirilmesi konusunda var olan düzenlemeler geliştirilmeli ve yeni düzenlemeler ortaya konulmalıdır. Örneğin 2020 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu arasında imzalanan protokol ile üniversitelerin öğretim

müfredatına “Gönüllülük Çalışmaları” adıyla seçmeli bir ders eklenmesi kararlaştırılmıştır. Bu ders ile birlikte öğrencilerin gönüllülük kavramı ve gönüllü faaliyetlere yönelik bilincinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Bu ders üçüncü sınıf öğrencilerine yönelik olarak Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü ders müfredatında yer almaktadır). Bu dersin içeriği ve yürütülme süreci öğrencilerin de görüş ve önerileri doğrultusunda nitelik olarak geliştirilebilir. Ayrıca bu dersin öğrencilerin aktif vatandaşlık öz yeterliliklerine etkisi farklı araştırmalarla incelenebilir.

İlgili literatür gözden geçirildiğinde aktif vatandaşlık öz yeterliliklerinin doğrudan incelendiği çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür.^{7,13,19} Bununla birlikte sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin örneklem olarak seçildiği herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı bu araştırmaya ilişkin dış yorumlar bahsedilen sınırlı sayıdaki araştırmalar üzerinden yapılmıştır. Araştırmacılar, farklı toplumsal grupların aktif vatandaşlık öz yeterliliklerini inceleyerek bu konudaki literatürün genişlemesine katkı sağlayabilirler.

KAYNAKLAR

- Hoskins, B. L. and Mascherini, M. (2009). “Measuring Active Citizenship Through The Development of A Composite Indicator”. *Social Indicators Research*, 90 (3), 459-488.
- Sarıipek, D. B. (2006). “Sosyal Vatandaşlık ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık”. *Çalışma ve Toplum*, (9) 2, 67-95.
- Doğanay, A. (2012). “A Curriculum Framework for Active Democratic Citizenship Education”. M. Print ve D. Lange (Ed.), (in) *Schools, Curriculum and Civic Education for Building Democratic Citizens* (19-39), Rotterdam: Sense Publishers.
- Kennedy, K. J. (2007). “Student Constructions of ‘Active Citizenship’: What Does Participation Mean to Students?”. *British Journal of Educational Studies*, 55 (3), 304-324.
- Yazıcı, S, Arslan, H, Çetin, E. ve Dil, K. (2017). “Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracının Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12 (12), 251-272.
- Hoskins, B, Hombres, B. and Campbell, J. (2008). “Does Formal Education Have An Impact On Active Citizenship Behaviour?”. *European Educational Research Journal*, 7 (3), 386-402.
- Süvari, Ş. ve Tangülü, Z. (2020). “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Aktif Vatandaşlık Öz Yeterliliklerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Ege Bölgesi Örneği)”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18 (2), 799-818. <https://dx.doi.org/10.37217/tebd.811544>
- Hingels, A, Saltelli, A, Mascherini, M. and Hoskins, B. (2009). “Growing Cohesive Societies: The Characterization Of Active Citizenship”. *The 3rd OECD World Forum on Statistics, Knowledge and Policy*, Busan: Korea.
- Benn, R. (2000). “The Genesis of Active Citizenship in The Learning Society”. *Studies in the Education of Adults*, 32 (2), 241-257.
- Hoskins, B. (2006). “Draft Framework on Indicators for Active Citizenship”. CRELL, Ispra.
- Barber, B. (1995). “Güçlü Demokrasi”. (Çev. Mehmet Beşikçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Namlı Altıntaş, İ. ve Kozaner Yenigül Ç. (2016). “Sınıf Öğretmenliği ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Adaylarının Aktif Vatandaşlık Değerleri Açısından Karşılaştırılması”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4) 34, 505-518.
- Güzel, B. ve Camadan, F. (2021). “Üniversite Öğrencilerinin Aile İçi Şiddet Farkındalığının Açıklanmasında Aktif Yurttaşlık Öz-Yeterlilik Algısı ve Çeşitli Demografik Değişkenlerin Rolü”. *İmgelem*, 5 (9), 479-505.
- Bandura, A. (1982). “Self-Efficacy Mechanism in Human Agency”. *American Psychologist*. 37 (2), 122-147.
- Bandura, A. (1994). “Social Learning Theory. From Theory Into Practice Database.” (Kearsley, G.). [Online] Retrieved on 25-March-2003.
- Bandura, A. (1993). “Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning”. *Educational Psychologist*, 28 (2), 117-148.
- Karasar, N. (2017). “Bilimsel Araştırma Yöntemleri” (32. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Arslan, H, Dil, K, Çetin, E. ve Yazıcı, S. (2017). “Aktif Yurttaşlık Öz-Yeterlilik Ölçeği: Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Journal of Human Sciences*, 14 (3), 2797-2809. doi:10.14687/jhs.v14i3.4771.
- Uslu, S. ve Geçgel, Ş. (2021). “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Aktif Yurttaşlık Öz Yeterlilikleri ve Milli Değerlerin Öğretimine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (4), 1328- 1342. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2021.-816305>
- Lüksüslü, D. (2009). *Türkiye’de “Gençlik Miti”, 1980 Sonrası Türkiye Gençliği* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alemardoğlu, A. (2005). “Bir İmkan Olarak Gençlik”. *Birikim Dergisi*, (176), 21-29.
- TBMM. (2022). Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim (Erişim tarihi: 19.08.2022)